

УДК 331.108

Потьомкіна О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано сутність поняття «людський капітал» у різних економічних теоріях. На цій основі обґрунтовано необхідність оцінки людського капіталу саме регіону як відносно відокремленої та відкритої відтворювальної соціально-економічної системи, що чинить вплив на економічне зростання і, відповідно, – якість життя населення в цілому. Систематизовано концепції, у яких висвітлюються питання людського капіталу, та запропоновано напрями дослідження його розвитку, виходячи із особистісних характеристик його носія – людини.

Ключові слова: людський капітал, регіон, економічна теорія, економічний розвиток.

Потёмкина Е.В.

НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА РЕГИОНА

В статье проанализировано сущность понятия «человеческий капитал» в различных экономических теориях. На этой основе указана необходимость оценки человеческого капитала именно региона как относительно обособленной и открытой воспроизведенной социально-экономической системы, оказывающей влияние на экономический рост и, соответственно, – качество жизни населения в целом. Систематизированы концепции, в которых рассмотрены вопросы человеческого капитала, и предложены направления исследования его развития, исходя из личностных характеристик его носителя – человека.

Ключевые слова: человеческий капитал, регион, экономическая теория, экономическое развитие.

Potomkina E.

RESEARCH AREAS HUMAN CAPITAL TO ECONOMIC GROWTH IN THE REGIONAL

The article analyzes the essence of the concept of «human capital» in various economic theories. Based on this evaluation indicated the need for human capital is relatively isolated region as open and reproductive socio-economic system, which has influence economic growth and, consequently, - quality of life in general. Systematized concept, which covers issues of human capital, research and suggests directions of its development, based on the personal characteristics of its carrier – man.

Keywords: human capital, the region, economic theory, economic development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Інтеграція України у Європу потребує переосмислення ролі людини в економічному процесі не як фактора виробництва, а як його суб'єкта, потреби якого слід поставити в центр соціально-економічного розвитку регіону [1]. Це передбачає, що економічне зростання останнього відбувається за рахунок розвитку сфери інформаційних технологій, інновацій, розбудови суспільства знань тощо. В таких умовах основним чинником, що забезпечує конкурентоспроможність та економічне зростання регіону і країни є наявність відповідного людського капіталу, який потребує розвитку на кожному етапі його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанню формування та розвитку людського капіталу присвячені праці багатьох зарубіжних учених, таких як: В.Бейджот, Г.Беккер, Л.Вальрас, Т.Вітстейн, Е.Енгель, А.Маршалл, К.Маркс, Дж.Мілль, В.Петті, Д.Рікардо, В.Рошер, Ж.-Б.Сей, А.Сміт, Л.Туроу, У.Фарр, І.Фішер, Т.Шульц, О.Добринін, С.Дятлов, В.Іноземцев, К.Циренова. Серед вітчизняних науковців, які займалися проблемою

функціонування людського капіталу є: В. Адріанова, В. Антонюк, А.Близнюк, Д.Богиня, Б. Генкін, О. Грішнова, І. Журавльова, А.Колот, М. Крітський, О. Соколова, В. Чекаловець, Н. Ушенко.

Вивчення даної проблематики свідчить, що теорія людського капіталу знаходиться у процесі розвитку і пошуку шляхів підвищення ефективності використання людських ресурсів. Зокрема, ряд питань, які стосуються оцінки функціонування людського капіталу регіону та дослідження його впливу на забезпечення економічного зростання, виходячи із концептуальних засад розвитку людського капіталу, у недостатній мірі вивчені і формалізовані, що потребує систематизації, узагальнень та обумовлює вибір і актуальність теми.

Цілі статті. На основі розуміння сутності поняття «людський капітал» і вивчення теоретичних підходів різних економічних шкіл до вищезазначеної категорії, обґрунтувати напрями дослідження стосовно ролі людського капіталу у забезпеченні економічного зростання регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Регіон є відносно відокремленою, однак відкритою відтворювальною соціально-економічною системою, від ефективності господарювання якого залежить забезпечення гідного рівня життя населення з урахуванням місцевої специфіки та на основі діючої державної політики [1]. Економіка країни, як і економіка регіону, є еволюційною відкритою системою, що характеризується наявністю певних видів структури та відчуває на собі постійний вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. Територіальна структура господарства характеризує певні співвідношення між різними утвореннями виробничої, інфраструктурної, соціальної сфер, а також систему взаємозв'язків між ними, які можна розглядати і як результат комплексної взаємодії таких компонентів: природно-ресурсного потенціалу, населення, виробничих та обслуговуючих структур, соціальної інфраструктури [2].

Трансформаційні зміни, що здійснюються в регіональному розрізі є невід'ємним елементом становлення ринкового типу господарювання. Вони мають на меті здійснити ряд перетворень, зокрема, це стосується удосконалення системи розміщення продуктивних сил, розвиток їхньої територіальної організації [3]. Внаслідок таких змін формується нове співвідношення між галузями економіки регіонів, змінюються темпи їх розвитку, що в свою чергу, впливає на всі соціально-економічні процеси в регіоні.

Тому, на сучасному етапі господарювання потребує поетапного розв'язання проблема, що стосується диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низької конкурентоспроможності, інвестиційно-інноваційної привабливості та визначення ролі людського капіталу у зазначених процесах. Її невирішеність ускладнює реалізацію ринкових механізмів у сфері соціально-економічних перетворень, а саме:

- збільшує загрозу виникнення регіональних криз, дезінтеграції національної економіки;
- перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг;
- сприяє зниженню конкурентоспроможності національної економіки та її інтеграції у світове господарство в умовах глобалізації [4].

Протягом десятиліть радянського періоду та інколи і на даний час будь-які зміни соціально-економічного характеру спрямовувались переважно на забезпечення матеріально-речового результату і рідко стосувались задоволення багатогранності потреб людини. Економіка ринкового типу, як зазначає Грішнова О.А. [5], характеризується зростанням ролі людини у суспільному житті та ролі людського капіталу в економічному розвитку, що повинно бути закладено на всіх рівнях управління, передусім на мезоекономічному, де відбувається прогресивний розвиток самої людини як кінцевої і головної мети розширеного відтворення, творчого, найефективнішого і дедалі зростаючого ресурсу економіки.

Людський капітал належить людині і є невіддільним від неї, а категорія «людський капітал» притаманна інформаційному суспільству з ринковими механізмами, у

якому людина розглядається не лише як мета розвитку економіки, а й як головний засіб трансформації знань – основного виробничого ресурсу у продукт виробництва [6].

Оскільки мінливе ринкове бізнес-середовище ставить нові завдання перед регіонами і розглядає людський ресурс як капітал, що потребує інвестування та матиме довгостроковий ефект, то це потребує особливих підходів до його формування і розвитку, а також ефективних методів управління ним [7].

Управління людським капіталом на регіональному рівні і його вплив на соціально-економічний розвиток та якість життя населення передбачає наступні заходи:

- розробку механізмів його формування, з врахуванням специфіки регіону;
- обґрунтування напрямів дослідження елементів, які складають людський капітал;
- оцінку і аналіз факторів, що впливають на розвиток людського капіталу відповідного регіону і забезпечують його економічне зростання.

Методику формування людського капіталу детально розглянуто у попередніх дослідженнях і констатовано, що вона полягає у визначенні суті даної категорії, критеріїв оцінки кількісних і якісних показників, розробку заходів його накопичення на особистісному рівні, рівні підприємства, регіону, держави.

Обґрунтовуючи напрями подальших досліджень стосовно людського капіталу регіону у підвищенні рівня господарювання, головний акцент має бути зроблений на необхідності його розвитку для ефективного використання, що передбачає взаємозв'язок з факторами, які визначають виробничо-господарську специфіку регіону.

На основі вивчення історії походження і розвитку теорії людського капіталу визначено, що даний термін виник у результаті еволюції економічної науки [8]. Більшість сучасних науковців вважають, що ключовим фактором мотивації людського розвитку у забезпеченні економічного зростання її регіонів та країни в цілому, є формування теорії людського капіталу, постулати якої і можна покласти в основу обґрунтування напрямів дослідження стосовно його впливу на розвиток регіону, адекватного економіці трансформаційного характеру та соціально-ринковій економіці. Так, умови формування людського капіталу пов'язані переважно із соціально-економічним розвитком регіону. Разом з тим, накопичення і розвиток сукупного людського капіталу регіону та зростання віддачі від нього визначає розвиток самого регіону, можливості його економічного зростання і досягнення добробуту населення.

Виходячи з цього, у роботі на основі аналізу концептуальних засад економічних теорій, де розглядається категорія «людського капіталу», систематизовано і обґрунтовано наступні напрями дослідження його ролі у забезпеченні економічного розвитку регіону:

- у класичній економічній теорії (В. Петті, А. Сміт, А. Маршалл, Д. Рікардо, К.Маркс [9, 10, 11, 12, 13]) прослідковується зацікавленість сферою праці людини, висловлюється припущення, що сутністю людини є праця. Також подається розширене трактування поняття «капітал» і ототожнення понять матеріального й людського капіталів, визначається необхідність проведення досліджень стосовно аналогії трактування матеріального й людського капіталів, визначення впливу людського фактору на економічний розвиток регіону;

- теорія продуктивних сил і людського капіталу (Ф.Ліст – 1841р.[14]) вперше обґрунтовує теоретичні засади розвитку та державного регулювання національної економіки на певних етапах її розвитку, що є основою для дослідження розвитку людського капіталу в сучасний період міжсистемних трансформацій;

- концепція наукового управління (Ф. Тейлор, А. Файоль, Р. Емерсон, Л. Ф. Гілберт, Л. Гілберт – 1880-1930 рр. [15, 16]) описує вирішальну роль людського фактору у підвищенні ефективності праці, обґрунтовує використання переважно грошових стимулів щодо розвитку людини та дає наукове обґрунтування індивідуальної організації праці, що передбачає її оцінку, використовуючи науковий аналіз при відборі

працівників, розробку механізмів матеріального стимулювання продуктивності праці, оцінку змістовності праці;

- неокласичний напрям економічної думки (ІХХ-початку ХХ ст., зокрема, – І.Фішер, Л. Вальрас, Дж. Маккулох та інші [17, 18, 19]) представляє людину як природний і вічний капітал. Природним є тому, що він не зроблений штучно, вічним – бо кожне покоління відтворює собі подібних, тобто, під людським капіталом вчені розуміли всі властивості і здібності людини, як придбані, так і природні. Концептуальні засади теорії характеризують вплив якості людського капіталу на забезпечення інтенсивного соціально-економічного прогресу регіону через підвищення ролі освітнього рівня, що пов'язується із збільшенням кількості років навчання і дають можливість розглядати людський капітал багаторівнево та оцінювати єдність інтересів усіх зацікавлених сторін у впливі на розвиток регіону. Зумовлюють потребу у оцінці професійно-кваліфікаційної та освітньої підготовки людини як одного з найважливіших факторів економічного росту регіону;

- теорія людського капіталу (60-ті роки ХХ ст. – Т.Шульц, Г.Беккер [20, 21]) характеризується підвищеною цікавістю до вивчення поведінки людини, також, у ній акцентується увага на тому, що основною метою розвитку суспільства – є постійне удосконалення людини, чим обґрунтовується вивчення освіти як галузі виробничого споживання і впливу на розвиток економіки;

- альтернативні теорії людського капіталу (80 рр. ХХ ст. – і до нині, основоположниками яких є Дж.Кендрік, Фішер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р, М.Блауг [22, 23, 24]) відображають вплив ринкової економіки на розвиток людського капіталу, пояснюють відсутність однозначності щодо розуміння сутності категорії «людський капітал», обґрунтовують значимість особистісних характеристик людини – рівня її освіти, охорони здоров'я, досвіду й кваліфікації та обумовлюють необхідність визначення ринкових факторів впливу на розвиток людського капіталу, факторів охорони навколишнього середовища;

- концепція людських відносин, початок застосування якої припадає на 1930-ті роки (Е. Мейо, Д. Арджеріс, Р. Лікарт, Р. Блейк і ін. [6]), обґрунтовує існування людини в соціальному зв'язку з іншими людьми та визначає її економічну цінність для колективу. Постулати концепції покладають початок науковому управлінню працею, а положення теорії стають передумовою формування мотиваційних механізмів розвитку людського капіталу;

- у межах теорії людських ресурсів (А. Маслоу, Ф. Герцберг, Д. Макгрегор, П. Друкер, Д. Міллер, Д. Марч, Р. Акофф, Р. Калман, Р. Майлз [6]) людський капітал порівнюється з основним капіталом і витрати на нього розглядаються як довгострокові інвестиції; кадрове планування переплітається з виробничим, і працівники стають об'єктом корпоративної стратегії. Активно впроваджується групова організація праці, у зв'язку з цим робиться акцент на створенні команди, на розвитку здібностей людей і формуванні корпоративної культури і зумовлюють: виникнення і розвиток мотивацій праці у психологічному аспекті та оцінку результатів від інвестування у людський капітал;

- концепція людського розвитку набула поширення у 1990 ті роки і застосовується на сучасному етапі (Грішнова О.А., Сазонець О.М., Головка Л.В., Хромова М.І. ін. [5]), у якій визначається і обґрунтовується ставлення до праці як до джерела доходів у процесі виробничої діяльності в умовах інтелектуалізації та інформатизації економіки, тому ключова роль належить інвестиціям у людину. Положеннями концепції визначається існування виробництва для людей, а не людей – для розвитку виробництва, тобто базується на первинній самоцінності розвитку людини. Центральним елементом концепції людського розвитку є людський потенціал, що визначається індексом людського розвитку, який є інтегральним показником стану соціально-економічного розвитку країни і може бути застосованим для відображення соціально-трудова відносин.

Виходячи із проведеного аналізу окресленої проблеми визначено, що накопичення і розвиток сукупного людського капіталу регіону та зростання віддачі від

нього забезпечує розвиток самого регіону, а саме: можливість його економічного зростання і досягнення добробуту населення. Тому виникла необхідність у проведенні досліджень його складових елементів з метою подальшого обґрунтування і визначення факторів впливу на розвиток людського капіталу регіону.

Оскільки, носієм людського капіталу є людина, то суб'єктами його формування є сім'я (особистісний рівень), підприємство, регіон та держава, які взаємодіють між собою при відповідній ринковій інфраструктурі з метою впливу на його власника.

Висновки. Отже, пропонується подальші дослідження щодо ролі людського капіталу у забезпеченні економічного зростання здійснювати, базуючись на розумінні суті даної категорії. Розглянувши теоретичну основу становлення концепції людського капіталу в різні еволюційні її періоди, було визначено, що сьогодні в економічному розвитку вирішальна роль належить людині з її знаннями, навичками та досвідом, випереджаючи засоби виробництва і природні ресурси. Зокрема, її особистісні характеристики теоретиками визнавалися як особлива форма капіталу, формування та розвиток яких вимагають значних затрат часу, грошових і матеріальних ресурсів, тобто – інвестування, що в результаті забезпечить довготривалий ефект їх власнику. Тому заслуговує уваги питання збільшення обсягів нагромадженого людського капіталу та його ефективного використання.

Проте, лише наявність людського капіталу не забезпечить бажаного результату – розвитку та конкурентоспроможності регіону і держави в цілому – необхідна ефективна система управління ним і розробка механізмів її реалізації. Її основою є комплексний підхід, що передбачає визначення сутності даної категорії, обґрунтування напрямів дослідження елементів, які складають людський капітал та оцінку факторів впливу на його розвиток.

Оскільки формування людського капіталу здійснюється під впливом ряду факторів, важливе місце серед яких належить економічним і соціальним, то їх вивченню присвячуються подальші дослідження.

Список використаних джерел:

1. Ішук С.І., Гладкий О.В. Регіональна економіка: Теорія. Методи. Практика : [підручн.] / С.І. Ішук, О.В. Гладкий – К. : Знання; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2013. – 447 с. – (Університетський підручник)
2. Петрунін В.Ю. Регіональні чинники формування, використання та розвитку людського капіталу / В.Ю. Петрунін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ECONOMY.NAYKA.COM.UA/?OP=1&Z=128TR>
3. Коляденко С.В. Структурна трансформація в господарських комплексах АПК регіону / С.В.Коляденко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/478.pdf>
4. Ларіна Я. С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації (ВЦ «Академія») / Я. С.Ларіна, О. С. Брацлавська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia-pc.com.ua/product/319>
5. Грішнова О. А. Людський розвиток : [навч. посібн.] / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
6. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії : [підручн.] / А.А.Чухно, П.І.Юхименко, П.М.Леоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1781040944026/politekonomiya/suchasni_ekonomichni_teoriyi
7. Унгурян В.Я. Регіональні чинники формування й використання людського капіталу / В.Я. Унгурян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Economics/21182.dok.htm
8. Хімченко А. М., Лех Т. А. Генезис теорії людського капіталу / А. М. Хімченко, Т. А. Лех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1131>
9. Петти В. Экономические и статистические работы / Вильям Петти. – М. : Директ-Медиа, 1940. – 82 с.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – Кн. I-III. – М. : Наука, 1992. – 572 с.
11. Маршалл А. Принципы политической экономии : в 3 книгах / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1984. – Кн. 3. – 352 с.
12. Рикардо Д. Сочинения. Т. 1: Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – 360 с.
13. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс; пер. И. И. Скворцова-Степанова. – Т. I. Кн. I. Процесс производства капитала. – М. : Политиздат, 1978. – 907 с.
14. Лист Ф. Национальная система политической экономии / Ф. Лист.; пер. с нем. К. Трубникова. – СПб., 1891. – 452 с.
15. Тейлор Ф. У. Принципы наукового менеджменту / Ф. У.Тейлор. Пер. з англ. – М. : Контроллинг, 1991. –С.14.
16. Гильбрет Ф., Гильбрет Л. Изучение движений, как способ повысить производительность при всякой работы / Пер. под ред. А. В. Панкина, препод. Михайловск. артил. акад. и горн. инж. Л. А. Левенстерна, 1913. – 112 с.
17. Fisher I. The Natura of Capital and Income / I. Fisher. – L., 1927. – P. 51-52.
18. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии / Л. Вальрас. – М., 2000. – 448 с.
19. Mc Culloch John Ramsay. The Principles of Political Economy, with some Inquiries respecting their Application. 5th ed. (Edinburgh: Adam and Charles Black, 1864)// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oll.libertyfund.org/titles/2514>

20. Schultz T. Capital formation by Education / Theodore Schultz // Journal of Political Economy. – 1960. – № 6. – P. 571-583.
21. Becker Gary S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / Becker Gary S. – University of Chicago Press; Third edition, 1993. – 390 p
22. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование. – М. : Прогресс, 1978. – 274 с.
23. Фишер С. Экономика / Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. ; пер. с англ. со 2-го изд. – М.: Дело, 1998. – 864 с.
24. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М. : Дело Лтд, 1994. – 720 с

Рецензент д.е.н., профессор Вахович І.М.